

KARPÁTALJA JOGÁLLÁSA 1918 ÓTA.

Az Erdős Kárpátok vidéke gazdasági és néprajzi szempontból az ország egyéb tájaitól elkülönül. Egyfajú nép, a rutén lakja, meglehetősen zárt településekben, jellegzetesen őstermelő és állattenyésztő foglalkozást űzve oly hegyes vidéken, ahol a völgyek jóformán kivétel nélkül a magyar Alföld felé nyílnak, a folyók erre futnak. A nép egyszerű, igénytelen, kevésbé jómódú, de a magyar hazához feltétlenül hű. A határon túlról ugyanekkor már évtizedek óta a cári imperializmus, a pánszláv eszme, a nagyoroszlás gondolat, legutóbb a bolsevizmus igyekezett őket hatalmába keríteni. Maga a terület értékes erdő- és bányakincsekkel, állatállománnyal és ki nem használt vízierőkkel rendelkezik. Bőven van itt gazdasági érték és fejlettség, a másutt nem látott mértékben zsidókézből levő kereskedelem.

Kárpátalja egészen különleges helyzete különleges elbánást igényel. Ez elsősorban a jogalkotóra ró feladatokat, mert a jogszabály, mint bizonyos gyakorlati szükségszerűségből eredő megfontolások eredménye, a szervezett állami együttműködés alapfeltétele.

1918 óta Kárpátalján az állami főhatalom kétszer változott s a kérdések szabályozására szolgáló törvények és rendelők, különösen a mögöttük rejlő ratio legis-t figyelembevéve, elég változatosak. A jogfejlődés vizsgálata nem tanulságnélküli. Kárpátalja a magyar nemzetiségi politika történetében, mint megoldandó jogi problémakomplexum, külső tényezők hatására, az amerikai rutén vezetők mozgolódásának eredményeként jelentkezik. A wilsoni elvek hozzájuk hamarabb és közvetlenebb módon jutottak el. felfogásuk szerint mi sem állt volna útjában annak, hogy változatlanul átültessék az Északkeleti Kárpátok völgyeibe és falvaiba az Egyesült Államok elnökének tanári és tudományos pályáján a népek boldogabb jövőjéről kialakított elképzeléseit.

A vesztt háború területcsontkító következményeitől tartó magyarság az életösztöntől sugallva, de elegendő idő hiányában sebtében, megalkotta az 1918:X. tc.-t. Tette ezt azért, mert maga is hitt még abban az időben a wilsoni elvek csallhatatlanságában és nem volt kétséges, hogy önrendelkezés esetén a rutén nép hogyan döntene sorsáról. Az ezeréves haza határai között to-

vábra is megmaradó nép számára biztosítani akarta az életlehetőséget. Ezzel szemben Csehszlovákia, amikor Magyarország belső gyengesége következtében rátehetette a kezét Kárpátaljára, a jogszabályokat és azoknak immel-ámmal történt végrehajtását eszköznek tekintette hatalompolitikai céljai érdekében. Kárpátalját illetőleg nem kisebbségvédelmi, hanem a mandátum-viszonyhoz hasonló gyarmati politikát folytattak: az ő embereik kormányozták a területet, kihasználták gazdasági kincseit, a népet pedig csak akkor támogatták felemelkedésében, ha meghajolt a központi hatalom előtt.

Az 1918:X. te. Kárpátalja önállóságáról szólva megalkotja a rutén politikai nemzet fogalmát, hasonlóan az 1868:XLIV. tc.-ben kifejtett magyar politikai nemzethez. Teljes önkormányzatot biztosít a belső közigazgatás, a jogszolgáltatás, közoktatás, népi kultúra, vallásgyakorlat és nyelvhasználat terén. Megjelöli az anyországgal „közös ügyeket“ azonban ez az elnevezés nem talál, men nincsen szó reálunióról. Ilyenek volnának: külügy, hadügy, pénzügy, állampolgársági kérdések, magán- és büntetőjogi vonatkozású jogszabályalkotás, közgazdasági, közforgalmi és szociálpolitikai problémák. A rutén nemzet jogszabályalkotó szerve a rutén nemzetgyűlés, mely általános, titkos, egyenlő és közvetlen választás révén jön össze. Végrehajtó szerv Ruska Krajna minisztériuma és a királyi helytartóság. A magyar kormányban a rutén ügyek minisztere felelős a rutén nemzetgyűlésnek is. Ez nagy mértékben garantálja az önkormányzatot, különös tekintettel arra, hogy a helytartót a kormány a miniszter útján ellenőrzi. A közös pénzügyek megoldására külön költségvetési törvény megalkotását helyezi kilátásba. Gondoskodik a törvény Kárpátalja nem rutén elemeiről is, ezek számára különleges községi és kvdtúraautonómiát biztosít. Ebben a tekintetben azonban nem személyi, hanem a liutánföld enklávéi számára nyújtott területi autonómiáról van szó. Feltűnő, hogy nem egy meghatározott nép, hanem általában a ruténül beszélő lakosság javára szól. Mindez csak terv maradt.

Magyarországot a belső kór egyre emésztette, a cseh katonaság már az Ungig nyomult előre és az eperjesi rutén nemzeti tanács Beszkid Antal vezetésével, a cseh szuronyok árnyékában ki is mondta a Ruténföld annektálását a csehszlovák köztársasághoz. Ungvárott, ahol jelentős hányadban él a magyarság, a rutén nemzeti tanács kitarzott a magyar irányzat mellett. A márciusi magyar proletárdiktatúra és a lengyelországi ukrán felkelés elnyomása azonban megérlelte a helyzetet. 1919 április 14-én iiennoque francia tábornok hivatalosan kijelentette, hogy Ungvár Csehszlovákiához tartozik, cs erre május 3-án ugyanitt az eperjesi, ungvári és huszti nemzeti tanácsok a Centrulna Ruska Narodna Rada-ban egyesültek, kimondva a Csehszlovákiához való önkéntes csatlakozást. Határozatuk első pontjában kijelentik, hogy a rutének a Cseh-Szlovák-Ruszin köztársaságban független államot alkotnak. A további politikai mozgalmak és megnyilatkozások felsorolásának mellőzésével megemlítjük, hogy Benes külpolitikája a Párizsban tárgyaló Szövetséges és Társult Főhatalmaktól várta a kérdés kedvező és végleges elintézését.

A béke delegációhoz intézett cseh emlékiratok központjában

a wilsoni tétel, a nemzetiségi elv, a népek önrendelkezési joga áll. Ezek az állítólag jogi, inkább azonban politikai tartalmú szövegek voltak hivatva arra, hogy az újonnan alkotandó államot életre segítsék. Azt azonban már ekkor érezték, hogy ennek az elvnek a hiánytalan keresztülvitele, illetve érvényesítése az ú. n. „győztesek“ szempontjából, más, ekkor legyőzöttek bélyegzett népeket hajtana akarataik ellenére idegen uralom alá. A keletkezhető kirívó igazságtalanságok orvoslására a kisebbségi sorsba kerülő tömegek védelmének hangoztatását is jónak látták, A benyújtott III. számú memorandum a részletek megemlítése nélkül a svájcihoz hasonló állami berendezést helyez kilátásba. Így lett volna Csehszlovákia a „középeurópai Svájc“, ami annyira jól hangzott a párizsi békekonferencia asztalánál. A VI. sz. emlékirat még tovább megy. Kárpátjának a csehszlovák köztársasághoz való csatolását egyenesen a népakarat megnyilvánulásától teszi függővé és ennek megtörténte esetére széleskörű önkormányzatot ígér. A továbbiakban megváltoztatták az eszmeinek is nevezhető célkitűzést és már merőben stratégiai és hatalompolitikai szempontokat hangsúlyoztak. A jogi normák összeütközésbe kerültek a politikaiakkal s emezek győzedelmeskedtek.

A saintgermaini szerződés 57. cikkében Csehszlovákia kötelezte magát a területén élő vallási, faji és nyelvi kisebbségek védelmére. A Kárpátjára vonatkozó részleteket a kisebbségi szerződés 2. fejezete tartalmazza. Az egyezményt, mely a terület birtoklásának kifejezett előfeltételeként volt megjelölve, a csehszlovák nemzetgyűlés 1919 november 7-én elfogadta és november 10-én ratifikálták. A szerződés végrehajtásával kapcsolatos intézkedések foganatosításával a külügyminisztériumot bízták meg. Ez a lépés lényegében következtetni enged a mögötte rejlő célra: az egyezmény pontos végrehajtását és az újonnan alkotott állam életképességét kifelé hangsúlyozni kell; erre elsősorban, a külügyek intézőinek van meg a lehetőségük. A tényleges megvalósítás a belügyi kormányzat által kell, hogy történjék, de erre amúgysem gondoltak, s a belügyi kormányt, mint végrehajtó szervet, meg sem említik. Az egyezmény felépítése és az általa nyújtott jogvédelem egyébként is olyan volt, hogy tág lehetőség nyílt a különböző rendelkezések félremagyarázására. Itt van mindjárt az autonómia fogalma, mely magában véve sem egységes és értelmét a másirányú magyarázatok elkerülése érdekében tisztázni kellett volna. Mint láttuk, a csatlakozást alakilag kimondó 1919. május 8-i ungvári határozat (valójában a külpolitikai változás és a cseh katonai megszállás teremtett fait á complit-t) 1. pontja értelmében a rutének a csehszlovák köztársaságban önálló államot alkotnak. Tekintve azt, hogy a félmilliósnál az önálló állam alakításához szükséges legnélkülözhetetlenebb kellékek (társadalmi rétegződés, intelligencia, teherbíróképesség) sem voltak meg, nyilvánvaló, hogy a határozat kimondásánál az európai kon-

tinensen uralkodó felfogást az állami főhatalom egységéről nem vették tekintetbe. A hatás az Újvilágból jött, ami kiviláglik a Scranton-ban (USA) hozott határozatból, mely szerint a rutén terület önálló állam s mint ilyen, federatív alapon csatlakozik a csehszlovák köztársasághoz. Az autonómiát élesen követelő amerikai ügyvéd, Zatkovic Gergely, gyermekkorában elkerült Magyarországról és az itthoni viszonyokat ferde beállításban ismerte. Az autonómia szerintük nem annyira a jogszabály-végrehajtás terén mutatkozó önállóságot, mint inkább szuverén államot jelentett. A csatlakozás folytán szuverén jogaitak teljes mértékben megőrzik s némi korlátozásról csak az együttélés érdekében lehet szó. Csehszlovákia és Kárpátalja egyesítése e felfogás értelmében nemzetközi jogi mozzanat lesz, melyet szerződésben kívántak megrögzíteni. Az esetleg felmerülő vitákat nem belső alkotmányjogi bíróság, hanem a Nemzetek Szövetsége, vagy a hágai nemzetközi bíróság döntötte volna el. Az amerikai államjogi elképzelésből indultak ki, és erről maga Zatkovic, aki utóbb oly keservesen csalódott a cseh tényezőkben, így nyilatkozik: „ ... je me place sur le plan des théories et des lois qui ont fait de l'Amérique un pays grand et glorieux ... még szemléltetőbben élénk tűnik felfogása a lemondása alkalmából mondott búcsúbeszédéből, ahol arról szólt, hogy az autonómia Kárpátalja részére biztosítandó, hiszen az Egyesült-Államok 48 tagállama is autonómiát élvez, és ez mégsem veszélyezteti az állam egységét.

Azok a kezdeti hangok, melyek szerint az önálló rutén államot reál- vagy perszónaiunió formájában hozták volna közjogi kapcsolatba a csehszlovák köztársasággal, elhalkultak, de annál erőteljesebben követelték az autonómiát. A csehek politikai felfogása és a keletkezhető veszélyek indították a mozgalom harcossait arra, hogy az autonómia érvényesítését ne bízzák a központi kormányra. Jogilag a megoldás abban kínálkozott, hogy az autonóm jogokat eredeti jellegűnek vették, melyeknek ősforrása maga a nép, nem pedig a csehszlovák kormány, ami állandó ellenőrzést és beavatkozást tenne lehetővé. A harc lényegében Kárpátalja nemzetközi jogi jogalanyiségának elismeréséért folyt, hogy mint ilyen, önálló félként léphessen fel a Nemzetek Szövetségénél. Az annexió előtt maga Benes is erre az álláspontra helyezkedett és 1919 február 5-i emlékiratában a Szlovákia és Kárpátalja között megvonandó határ ügyében önálló félként említi Kárpátalját. Kiindulópont a népek önrendelkezési joga lett, ennek megvalósítása másképp el sem képzelhető, mint a kétoldali meghallgatás érvényesítésével. Azonban a párizsi béketárgyaláson a rutén javaslatokat meg sem hallgatták! Benes is átlátta, hogy federatív alapon Kárpátaljának nem sok hasznát vehetik, ezért további javaslataiban elejti ezt a gondolatot és a teljes központi függőség létesítésére tör. Mindez akkor történt, midőn a kérdésnek szerintük a lényege, a cseh katonai megszállás révén, már megoldódott.

Mindössze arról voltak hajlandók tárgyalni, hogy a központi kormány mely jogokat engedjen át a ruténeknek, akiknek kívánságait nem vették figyelembe, s így e népek önrendelkezési joga nem érvényesült, noha a Csehszlovákiához való csatolásnak ez volt a jogi előfeltétele. Minthogy az alapelvet figyelmen kívül hagyták, az egyetlen jogi előfeltétel megdőlt és a terület Magyarországtól való elszakítása jogellenesen történt!

Az 1919 szept. 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben Csehszlovákia által aláírt kisebbségvédelmi szerződés 10—13. cikke foglalkozik Kárpátaljával. Az aláíró fél a Szövetséges és Társult Főhatalmakkal szemben kötelezi magát, hogy Kárpátalja területén, melynek határait a Főhatalmak fogják megállapítani, a csehszlovák állam kebelében az állam egységével összeegyeztethető legmesszebbmenő autonómiát fogja megvalósítani. A rutén területnek önálló tartománygyűlése lesz, mely nyelvi, közművelődési, vallási, helyi közigazgatási és a központ által átruházott egyéb ügyekben jogszabályalkotási jogokat fog gyakorolni. A rutén terület kormányzóját a köztársaság elnöke nevezi ki és felelős lesz a rutén tartománygyűlésnek. A Ruténföld közhivatalnokait, amennyire csak lehetséges, az ott lakók közül válogatják ki. Ugyanekkor a rutének számára képviseleti jogot biztosítanak a köztársaság központi törvényhozó testületében, mégis a megszorítással, hogy nem gyakorolhatják szavazati jogukat azokban az ügyekben, melyeket Kárpátaljára vonatkozólag a rutén tartománygyűlés intéz.

Az egyezmény meglehetősen általános természetű, melyből az autonómia pontos tartalma, mint jeleztük, nem is állapítható meg. A részletek felsorolása azért hiányzik, mert az egyezmény szövegezőinek c tekintetben nem volt semmi elgondolásuk. Feltűnő, hogy Kárpátalja határai nyugat felé továbbra sincsenek megállapítva. A kércélés meglehetősen kényes volt, mert a rutének követelése ellen, akik valamennyi ruténlakta vármegyét maguknak igényeltek, kivált a szlovákok tiltakoztak élesen s az Ungot tekintették határfolyónak. A nem sokkal utóbb megszavazott alkotmány sem oldotta meg a súlyos problémát és Zatkovic a kedélyek csillapítására 1920 július 19-ikén, a cseh kormánnyal egyetértve, emlékiratot tett közzé, melyben kijelenti, hogy a határkérdés rendezését a nemzetgyűlés. a központi kormány és a kárpátaljai tartománygyűlés fogja eszközölni. Ebben a bizottságban a központi tényezők voltak túlsúlyban és a rutének rovására vonhatták meg a határt, anélkül, hogy nemzetközi kötelezettségeiket megszegnék. A Zatkovicék által erőteljesen hangoztatott követelésről, hogy az autonóm jogok, a népre, mint ősforrásra vezetendők vissza, az egyezmény nem szól, hanem olyan autonómiát ígér, mely az állam egységével megfér. Nyilvánvaló, hogy csak az az önkormányzat lesz összeegyeztethető a magasabb szempontokkal, melyet a központi hatalom ellenőríz. Szó van az autonóm tartománygyűlésről, de szervezetéről! semmi közelebbit nem hallunk. Következésképp a központi parlament állapítja meg az I v. 2 kamarás rendszert, az aktív és passzív választójog feltételeit, a választókerületek beosztását stb. Külön kérdés; hogy mivel Kárpátalja területe néprajzilag nem egységes, mi történjék az ottélő nem rutén elemekkel. Megillcfi-c őket is az önkormányzat. Az egyezmény II. cikke a rutén terület gyűlését említi, (Le territoire des Ruthènes . . . sera doté d'une Diète autonome) tehát a terület minden lakosának, a nem rutén elemeknek is biztosítandó az aktív és passzív választójog. Az, hogy a tartománygyűlés tagjait válasszák-e, item is lehet vitás, az ilyen természetű autonómiánál. Az állam a demokrácia jegyében épült fel s ilyen körülmények között a törvényhozó szerv csak választás útján alakulhat meg.

Kárpátalja autonóm közigazgatásának feje a kormányzó, kit a II. cikk értelmében az államfő nevez ki cs a rutén országgyűlésnek felelős.

Hivatalát mindkettő bizalmától feltételezetten tölti be. Nem szól azonban az egyezmény a felelősségének mértékéről és a felelősségrevonás módjától; így nem is tudjuk, hogy voltaképeni parlamenti, avagy csak közszolgálati hivatalnoki jogi felelősséggel állunk-e szemben?! Sőt a legfontosabb kérdés, a hatáskör megállapítása is elmarad, ez is a központi kormány dolga lenne. A hatáskör némi körvonalazásához csak további jogszabályértelmezéssel juthatunk és pedig a saintgermaini egyezmény II. cikke alapján. E szerint a központi törvényhozás nem szólhat bele a nyelvi kérdésbe. A szabályozás teljes egészében a kárpátaljai tartománygyűlést illeti, azonban nyilvánvaló, hogy e szervre is visszahat a saintgermaini szerződésnek az ott lakó kisebbségek nyelvének tisztelbentartására vonatkozó szakaisza. Az autonómiát éppen azért kellett helyes jogi szempontból a fentiekben területi jellegűnek minősítenünk, mert ez esetben a nem rutén ajkú elemek az autonóm helyi közigazgatásnál és nem a központi kormányznál lesznek kénytelenek védelmet keresni. A közoktatás ügye szélesebbkörű az iskolakérdésnél és nem lehet itt sem figyelmen kívül hagyni a kisebbségvédelmi szerződések vonatkozó szakaszait. Vallási kérdésben ugyancsak szabad kezet nyer Kárpátalja, ami indokolt, hisz a görög katolikus rutén egyház sajátos nemzeti jellegűnek mondható. A belső szabályozás körében akár kimondhatja az állam és az egyház szétválasztását, de már pl. konkordátumot nem köthet, miután ahhoz nemzetközi jogi jogalanyiságra volna szüksége. A helyi közigazgatás kifejezésénél az eredeti francia nyelvű szöveg „administration locale”-ról szól, ami félreértésekre adhat alkalmat. „Local administration” az angol jogban otthonos fogalom és jelenti nem a községi, hanem általában a területi önkormányzatot. A fogalom tisztázását a „communal administration” jelentette volna, melynek értelmében nemcsak a községek, de a nagyobb közigazgatási egységek tekintetében is megvan az autonómia. A rutén jogszabályalkotó gyűlés választja a tisztviselőket, szervezi a rendőrséget, pénzügyőrséget, általában a közigazgatást, hová a központi kormány nem küldheti ki a saját embereit. Biztosítja végül az egyezmény a ruténség számára a központi törvényhozásban való részvételt. A „representation équitable” hangsúlyozása szintén mellőzi a részletek kifejtését. Így nem tudjuk, hogy a képviselőket a tartománygyűlés, vagy közvetlenül a lakosság választja-e? A képviselők a központi parlamentben, mint említettük, csak korlátozott mértékben gyakorolják szavazati jogukat. Megkívánja, hogy a tisztviselők lehetőleg rutén származásúak legyenek, de ez a fogalmazás ismét, széleskörű cselekvési szabadságot biztosít a kormánynak. Elvileg mégis csak akkor jöhet szóba cseh származású egyén, ha nincsen alkalmas rutén.

Csehszlovákia, a nyugati hatalmak kívánságának megfelcöien a/ egyezményt alaptörvénynek minősítette s azzal ellenkező minden jog szabályt eleve semmisnek mondott ki. Az alkotmányozó nemzetgyűlésen, mely az 1920-ik évi február hó 29-iki alkotmányt meg szavazta, csak a csehek és a szlovákok vettek részt s a ruténségnek, minthogy soisáról nélküle döntöttek, el kellett fogadnia azá, amit a csehek - tői kapott. A saintgermaini szerződés vonatkozó rendelkezéseit az alkotmánytörvény I. főrész 3. §-ának I—9. pontjaiba cikkelyezték be, részben módosításokkal, részben csonkításokkal. Az alkotmány értelmében Kárpátalja szerves és elválaszthatatlan alkatrésze a csehszlovák köztársaságnak *önkéntes csatlakozás* alapján. Az önálló törvényhozó szerv „Seym” a szerződésben megállapított hatáskörrel lesz felruházva. A kormányzóra vonatkozó jogszabályok sajátos módosulást szenvedtek egy *is* szócska közbeszúrásával. Az alkotmánytörvény azt mondja, hogy felelős lesz a tartománygyűlésnek *is*, ami arra enged következtetni, mintha még valakinek, t. i. a központi kormánynak is felelősséggel tartoznék. Továbbá a rutén képviselők a parlamentben éppen az autonómia ténye folytán nem gyakorolhatták szavazati jogukat a tartománygyűlés által Kárpátaljára vonatkozólag már szabályozott kérdésekben. Az alkotmány szövegé-

ben ezt a rendelkezést is elejtettek. Ezáltal a kifejezetten a rutén tartománygyűlés számára fenntartott jogokat is a prágai parlamentbe kívánták utalni. A helyes felfogás az volt, hogy a kárpátaljai képviselők a központi parlamentben, mint a Szymon delegáltjai szerepeljenek, mert csak a mögöttük álló tartománygyűlésre támaszkodva van módjukban a terület össz-lakosságának érdekeit kellőképpen érvényesíteni. A 6. pont a kormány előterjesztési jogát biztosítja a kárpátaljai kormányzó kinevezésénél és így az autonómia további befolyásolására nyílik meg a lehetőség.

A csehszlovák állam két évtizedes fennállása alatt egyetlen komoly lépés sem történt Kárpátalja *autonómiájának megvalósítására*. Példátlan a szerződések történetében, hogy a számos államgaranciájával ellátott egyezmény végrehajtását állandóan késleltetni lehessen, — állapítja meg nem kis keserőséggel Kurtyák János, az Autonóm Földműves Párt képviselője a Nemzetek Szövetsége Tanácsának elnökségéhez 1928-ban beadott petíciójában.

Az önkormányzat megvalósításának címén kiadott, de inkább a központosítást fokozó rendeletek a következők.

1919. nov. 7-ikén megjelent a generálstatutum, mely Kárpátalja és Szlovákia között úgy vonja meg a határokat, hogy jelentős rutén kisebbség marad Szlovákiában. A terület hivatalos neve „Podkarpatská Rus”. megengedett a „Rusinsko” elnevezés is, mindkettő az 1920. ápr. 20-iki minisztertanácsi határozat értelmében más nyelvre nem fordítható le. A közigazgatást a kinevezett adminisztrátor és az átmeneti jellegű, önkormányzati direktórium látja el. A 6. szakasz elrendeli, hogy a rutén tartománygyűlés megválasztására a cseh parlamenti választások után 90 nappal kerüljön sor. A rutén nemzeti tanács már ezzel az intézkedéssel a saintgermaini szerződést látta megsértve és élesen tiltakozott.

A generálstatutumot megváltoztatja az 1920. április 26-iki rendelet. Ennek megfelelően az önkormányzat szervei: A kormányzó, kit a tartománygyűlés megalakulásáig a kormány javaslatára az elnök nevez ki s kezébe esküt tesz. Teendői; Kárpátalja képviselői a tárgyalásoknál, vezeti a kormányzótanács üléseit s minden rendeletét aláírásával látja el. Az egyházi és helyi közigazgatás tisztviselőit, nem állami tanszemélyzet tagjait kinevezi; azonban alsóbb bírák s a postai, vasúti és hasonló alkalmazottak kivételével egyéb állami tisztviselők kinevezésénél csak helyettesével együtt járhat el. A helyettes kormányzó intézményét egyébként sem a saintgermaini szerződés, sem az alkotmány nem ismeri. Ha már létesítettek, szükséges lett volna, hogy valóban csak helyettes legyen és jelenléte ne qyengitse az önkormányzatot. Viszont részben saját, a kormányzótól teljesen független hatáskörrel ruházták fel. Munkakörének megállapításánál oly bőkezűen jártak el, hogy a kormányzó jogköre jóformán a semmivel lett egyenlő s tevételes feladata a reprezentálás maradt. Nem kétséges, hogy ez a szabályozás beleütközik a törvénybe és alkotmányellenes. Elejti a rendelet a tartománygyűlést és csak kormányzótanácsot létesít, mely 4 kinevezett és 10 választott tagból áll. Az utóbbiakat sem közvetlenül a lakosság, hanem a választókerületek elnökei választják. A másik 4 tagot a kormányzó ajánlatára a központi kormány hívja meg. A tanács Ungvárott székel, havonta ülésezik s a határozatképességhez 2 kinevezett, 5 választott tag, továbbá a kormányzó és helyettesének jelenléte szükséges. Tárgyalják azokat az ügyeket, melyeknek elintézése a kormányzó vagy helyettese elé tartozik. Természetesen ez a tanács sem valósult meg soha, mert a végrehajtási utasítást nem adták ki. Ilyen sovány és sérelmes intézkedéseket nyújt az a rendelet, melyet pedig a független bíróság is magáévá tett. Nevezetesen a cseh közigaz-

gatási bíróság 1921-ben arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Kárpát-aljának az alkotmány I. főrésze 3. §-ának 2. pontjában biztosított önkormányzat terjedelmére további intézkedésig az 1920. ápr. 26-iki rendelet az irányadó.

Az 1923. június 7-ikén megjelent rendelet ismét csak „ideiglenes” intézkedéseket hozott és még a magyar időből fennmaradt helyi önkormányzatot is tovább gyengíti. 1923. augusztus 18-án hirdették ki az augusztus 7-én kelt 171. számú kormányrendeletet a „községi szervezet ideiglenes szabályozásáról Kárpátországban” címmel. Rendezett táncsú város maradt Ungvár és Munkács, a polgármestereket többé nem közvetlenül a képviselőtestület választja, hanem közvetve a belügyminiszter nevezi ki. Vele szemben áll a íupan, ki állatni tisztviselő, bármikor feloszlathatja a' képviselőtestületet és elmozdíthatja a tisztviselőket. Igaz, hogy az utóbbit csak a hivatali kötelességek megsértése eseten teheti, de ennek megállapítása óreá tartozik és esetleg hivatalértésnek vehette azt. amit a rutén nemzeti kötelességének tekintett! A helyi önkormányzat lehetetlenülését jelenti a megszünt városi jegyzői tiszt helyébe létesített állami jegyzői hivatal, élén a főjegyzővel. Hatáskörük negative nyert megállapítást, ami kibúvókra nyújt alapot. Iderkülték azok az ügyek, melyek korábban a képviselőtestület elé tartoztak cs nem volt más. mint az önkormányzat álcázott állami ellenőrzése.

1926. június 4-ikén kormányrendelet jelent meg az ungvári, munkácsi és nagyszöllősi kerület egyetlen közigazgatási egységbe való foglalásáról és így Kárpátalja nagyzsúpává alakult át. Székhelyül Munkácsot jelölték ki s a kinevezett cseh nagyzsúpán július 8-án foglalta el hivatalát. Nyilvánvaló volt, hogy a cseh kormány a rutén autonómiát már egyáltalán nem kívánja megvalósítani, megszegve a békeszerződésben vállalt és az alkotmányba cikkelvezett kötelezettségét.

1927. július 14-én a prágai parlament két törvényt fogadott el a „közigazgatás megszervezéséről” és „az országos cs járási képviselő testületek választásáról”. A törvények a Rutenföldet cseh-, morva- és szlovák országhoz hasonlóan országnak nevezik, ami alakilag hízelgő, azonban tartalmilag nem sokat jelentett. Rendkívül sérelmes az önkormányzatra, hogy Ruszinszko ország képviselőtestületének Vs-át a belügyminiszter nevezi ki, az elnök a tagokat kizárhatja, mivel azonban Prágából kapta felhatalmazását, a rutén néo nem vonhatja őt felelősségre. A: „ország” élén álló előljáró állami tisztviselő, a cseh kormánykarat képviselője. A testületi szervek háttérbe szorultak, az egyéni ügyintézésen volt a hatig'súly. A végrehajtó szervek az előljáró akaratától függően működnek és választásuknál jogorvoslati lehetőség nincsen. Olyan szervezetet kellett azonban létesíteni, melyek kifelé önkormányzati jellegűnek tűntethetők fel.

Tíz évi szünet után, 1931. június 26-ikán jelent meg a Kárpátalját érintő utolsó csehszlovák jogszabály „Podkarparská Rus kormányzója jogállásának és azzal összefüggő szervezeti intézkedéseknek ideiglenes szabályozásáról.” Az 1. § újabb autonómia-ígéretet tartalmaz és kilátásba helyezi, hogy a tartománygyűlés megalakulása után a kormányzó annak is felelősséggel fog tartozni. Továbbra is az elnök nevezi ki és kezébe teszi le az esküt. A kormánynak időnként jelentést tesz és ebből a célból a minisztertanácsokra meghívandó. Hatáskörébe tartoznak a vallásfelekezeti ügyei, melyeket eddig az ungvári állami hatóságok intéztek, a katolikus javadalmaknál a kegyuraságokkal kapcsolatban gyakorolja a ius praesentationis-t: a nyelvi kérdésekben csak javaslatokat tehet, a tan személyzetet áthelyezi, nyugdíjazza eszközli a tanfelügyelői megbízásokat és az iskolai választmányok ügyeiben gyakorolja a beleszólási jogot, községi közigazgatás terén megilleti a kinevezési és áthelyezési jog, a különböző testületi szerveknek ő az elnöke. Számos olyan jogot kapott a kormányzó, melyeket eddig Ruszinszko előljárója gyakorolt. Azonban « szövet is meghagyták a helyettes kormányzó tisztségével egy-

bekapcsolva. Az összhang biztosítására hatáskörét a kormányzóétól el kellett volna határolni, ennek elmulasztása, újabb Súrlódási felület forrása. A kormányzó és helyettese közötti nézeteltérés» esetén a miniszter dönt s ismét a rutén érdekek szorulnak háttérbe. Az ígért tartománygyűlés megalakulásáig továbbra is meghagyták a kormányzótanácsot. Ezzel a törvénnyel a rutének újabb jogokat egyáltalában nem kaptak, azonban a nem sokkal előbb élet belépett 1936. évi nemzetvédelmi törvény Kárpátalján is lehetővé tette az állami szempontból megbízhatatlan személyeknek a politikai életből való teljes kikapcsolását. A terület 95 százaléka határzóna lett és hadikészültség esetén megengedték az önkormányzat teljes felfüggesztését. Ezzel az ígért autonómia bevezetésének utolsó reménye is szétfoszott.

Kárpátalja jogi életének két fázisát pillantottuk át. Az első a világháború vége, az összeomlást követő fejtelenség ideje. „Intér armorum strepitum verba se iuris exaudire non potuisse” — valóban, a forradalmi idők nem kedveztek az egészséges jogfejlődésnek. A sürgősen megszövegezett 1918. évi „néptörvényünk” sem a magyar jogfejlődés szellemét, sera a felbukkant és mondjuk, befogadásra igényt tartó jogelvek recepcióját nem juttatta kifejezésre. Viszont magának a törvénynek megalkotása figyelmeztetett arra, hogy a magyar jog nagyszerű épülete minden javítást, mely az alapokat épen hagyja, kibír, sőt a korszerűsítést alkalmas pillanatban igényli is. Áll ez kifejezetten nemzetiségi jogalkotásunkra Kárpátalja most tárgyalt esetében. Az idegen jogalkotó kísérletezései a megszállás éveiben rávilágítanak egyrészt arra a belső válságra, mellyel a csehszlovák köztársaság fennállásának egész ideje alatt küzdött, másrészt arra, hogy a gyakorlati életkörülmények figyelmenkívül hagyásával készült jogszabályok papírtörvényt jelentenek. A jogszabály komoly emberi életérdekek kielégítésére való. Bebizonyult, hogy külföldi szövegek igazolására és hatásadászat kedvéért törvények és rendeletek tömkelegével kísérletezni az állam létének veszélyeztetése nélkül nem lehet.

Az 1939. VI. tc. visszacsatolta Kárpátalját Magyarországhoz. A terület közigazgatásáról a kormány a 6.200/1939. M. E. sz. rendeletben gondoskodott először. Ennek értelmében Kárpátalja közigazgatásának élén a kormányzói biztos áll, mellette működik a főtanácsadó, aki a kormányzói biztost az általános érdekű kérdésekben tájékoztatja. A főtanácsadót feladata ellátásában külön véleményező és indítványozó bizottság támogatja.

A kormány e rendeletét átmenetinek szánta, de már a közbeeső időben is intézményesen gondoskodni kívánt a rutén nép gazdasági, kulturális és szociális sorskérdéseiről, mert csak ezek rendezésével válhat a politikai élet is normálissá. A közigazgatást, ahol csak lehet, odavaló származású tisztviselőkkel látják el. A rutén nyelv teljesen egyenjogú a magyarral, amit elsősorban a tanintézetekben érvényesítettek, mindjárt a polgári közigazgatás bevezetésével.

Magyarország Kormányzója az 1939. évi országgyűlést meg-

nyitó beszédében a következőket mondta: „... feladatunk lesz, hogy a főleg magyarorszlakta kárpátaljai országrésznek ősi alkotmányunkba szervesen beillő önkormányzatot állapítsunk meg.“ A legfelsőbb helyről elhangzott megnyilatkozás szellemében terjesztette elő Teleki Pál akkori miniszterelnök 1940 nyarán a kormány törvényjavaslatát „A kárpátaljai vajdaságról és annak önkormányzatáról“. Noha a nagy horderejű javaslatból a háborús események folytán még nem lehetett törvény, annak rendelkezései Kárpátalja jogállásának magyar szempontú elképzelésére fényt vetnek és megvan annak a lehetősége, hogy a javaslat szövegének áttanulmányozása után a tudományos szempontból elhangzó észrevételeket is meghallgassuk.

A javaslat bevezetésében Szent István eszméinek korszerű alkalmazását és Rákóczi népének egységességét, valamint egyenjogúságát hangoztatja. Az 1—3. §-ok a Kárpátaljai Vajdaság, mint kormányzati egység megszervezéséről, határanak pontos megvonalásáról s Ungvár városának, mint székhelynek kijelöléséről intézkednek. Az indokolás a főváros megválasztásához hozzáfűzi, hogy e területet az Alfölddel a természetes gazdasági anyagcsere ezer szála kapcsolja egybe. A hegyvidék és a síkság érintkezése mint határperem, nem elválasztó, hanem összekapcsoló vásárvonal és itt a gócponton keresendő a főváros. Igaz, hogy ezek a szempontok többnyire Munkács esetében is érvényesülnek, azonban Ungvár központibb jellege, ha nem is földrajzi tekintetből, de a cseh idők városfejlesztő politikája nyomán s abból, hogy püspöki székhely is lett, kétségtelenül megállapítható. A terület súlypontja az Alföld felé nyíló kapuban van, a Kárpátok alján, amint arra a „Kárpátalja“ kifejezés nagyon helyesen utal. A 4. §. a nyelvi kérdést akként rendez, hogy a Vajdaságban az államnyelvvvel egyenrangú hivatalos nyelvnek tekinti a rutént. Az egyenrangúság több, mint az 1868: XLIV. te. és a 4800/1923. M. L. sz. rendelet szabályozása, de még nem jelenti a rutén nyelv kizárólagosságát. A jogszabályokat mindkét nyelven közzé kell tenni s az iskolákban is a mind a két nyelv oktatása kölcsönösen biztosítandó. A hivatalokban *lehetőleg* mindkét nyelvet beszélő tisztviselők alkalmazandók, illetőleg ellenkező esetben tartoznak a másik nyelvet két év alatt elsajátítani. A javaslat az ezzel kapcsolatos mulasztás következményeinek szabályozására külön törvényt helyez kilátásba, vagyis az 1924: II. tc.-ben foglaltaknál erősebb szankciókat tart szükségesnek. A Vajdaság területén ennél fogva minden hatósággal, hivatallal, intézménnyel szabadon lehet a rutén nyelven érintkezni, nem vonatkoztván ide korábbi jogszabályaink 20%-os korlátozása. Ugyanez a §. az előzőleg felkapott és a 6.200/1939. M. E. sz. rendeletben is használt, némileg mesterkélt „magyarország“ kifejezést újra a nyelvünkben gyökeröző „rutén“ szóval cseréli fel. Az 5. §. szól azokról az enklávékról, melyeket már az 1918: X. te. is felemlít. A Vajdaság területén

élő nem magyar és rutén elemeket megilletik azok a jogok, melyeket egyéb jogszabályaink az országban élő nemzetiségek számára biztosítanak. Ennélfogva Kárpátalján a rutének, összehasonlítva az ország egyéb rutén és nem rutén ajkú nemzetiségeivel, kiemelt jogállást élveznek.

A Vajdaság külön címert és zászlót kap; kérdés, mennyire alapulhat ez a történelmi hagyományokon, vagy teljesen újszerű lesz-e? Helyesen csak úgy járhatnak el, ha valamilyen egyesített címermotívumot alkalmaznak, figyelembevéve az ottani városok és törvényhatóságok meglevő címereit.

Egyik legnehezebb feladat az önkormányzat körének megállapítása. A magyar alkotmány történelmi jellegű, iratlan, melynek egyes tételeit a százados szokás és gyakorlat csiszolta ki. Ha a törvényjavaslat szem előtt tartja alkotmányunk történelmi fejlődését, nem adhat minden részletre kiterjedő szabályozást — s ezt szerencsés kézzel el is kerüli, — hanem csak bizonyos keretű önkormányzat elvét mondhatja ki. A 7. §. szerint az önkormányzat kiterjed azon ügyekre, melyek a terület és nép sajátos viszonyainál fogva különleges igazgatást tesznek szükségessé. Azt az önkormányzati fogalmat kell megvalósítanunk, melynek elérésében a ruténséget a megszállás éveiben támogattuk, mégis tekintetbe véve, hogy a csehszlovák alkotmány unó actu született és nem mondható történelmi jellegűnek, úgy, mint a magyar. Az önkormányzatot megadjuk, — emeli ki a részletes indokolás, — jóllehet hangoztatták, hogy egyrészt a fiatal értelmiségű és gyenge teherbíróképességű ruténség azt nem fogja tudni kitölteni, másrészt aggodalmaskodtak, hogy az önkormányzat nem az öszszetartozást és egymásraultaltságot növelné, hanem elválasztaná a magyar és a rutén népet. Az önkormányzat megállapításához azonban nincsen szükség, a §-ok, tömegére.

Általában idetartoznak:

- a) vallás- és közoktatási, jóléti és gazdasági,
- b) helyi igazgatási (törvényhatósági és községi) jogkör.
- c) a minisztérium által odautalt, és végül
- d) pénzügyi önkormányzati ügyek.

A részletes szabályok kibocsátását a javaslat külön rendeletben tervezi. A rendelkezés a szorosan vett helyi (törvényhatósági és községi) teendők mellett felöleli a három igazgatási ág: vallás- és közoktatásügyi, népjóléti és gazdasági feladatok körét. A valásnál a görög katolikus egyház helyzete, a közoktatásban a rutén nyelv jogai igényelnek sajátos elbánást. Népjóléti és gazdasági tekintetben adódó sajátosságok: a rutén állattenyésztő és földműves nép, jelentős a nagy gazdasági befolyással rendelkező zsidóság száma. A vízgazdálkodás (erőművek létesítése) ugyancsak jellegzetesen kárpátaljai munkafeladat, de már országos mércé tívű terebélyesedik.

Az önkormányzat központi szerve a vajdasági gyűlés és a vajda. „A Vajdaság kifejezés — az indokolás szerint — azért mutatkozik megfelelőnek, mert az a magyar történelemben a régmúltból ismeretes.” A vajdasági gyűlés 40 tagból áll és ezeket 5 évenként újra választják. Magyarország Kormányzója a gyűlésbe 10 tagot annak tartamára és nem élethossziglan, kinevezhet.

Az irodalom nem fogadja osztatlan helyesléssel a vajdasági gyűlés gondolatát. Bölöny József pl. az önkormányzatot a vármegyékre kívánja építeni: ne létesítsünk költséges új intézményeket, hanem a meglévőket töltsük ki megfelelő tartalommal. A Vajdaság területét a következő törvényhatóságok alkotnák: Ung és Máramaros vármegye, valamint Ungvár törvényhatósági jogú város.

Kétségtelen, hogy a javaslat kívánnivalókat hagy hátra. Nem sokkal benyújtása után visszakerült a Szent Koronához Máramaros vármegye román megszállás alatt volt része. A mai átmeneti időben az a helyzet, hogy egy és ugyanazon törvényhatóság két különféle igazgatás (az északi rész kárpátaljai, a déli vármegyei közigazgatás) alatt áll. Ilyen helyzet aligha szentesíthető. Amennyiben Kárpátalja egyetlen közigazgatási egység lesz, az önkormányzati tényezők mellett külön vármegyei szervek fenntartása feleslegesnek mutatkoznék.

A javaslat 10. §-a úgy intézkedik, hogy a vajdasági gyűlés a vármegyéket illetőleg gyakorolja a törvényhatósági bizottságot megillető jogosítványokat, ideértve a szabályrendeletek alkotását, felsőházi tagok választását és a közigazgatási bíróság elé terjesztendő panaszjogot. Ennek értelmében a biztosított önkormányzat kettős jellegű: mint máshol az országban, úgy itt is ide tartozik mindaz, ami a vármegyei és városi törvényhatóságok körébe van utalva, azzal a módosítással, hogy e jogosítványok együttes ülésen gyakorolandók, továbbá azok a tennivalók, melyeket a javaslat mint sajátos kárpátaljai önkormányzati feladatokat jelöl meg és amelyek a helyi sajátos területi és néprajzi adottságokból erednek. Bölöny ez utóbbiak ellátására vajdasági tanács létesítését javasolja, míg a törvényhatósági feladatokat ezentúl is a bizottsági közgyűlés intézné. Kérdés, hogy nem éppen ez a szabályozás jelentené-e a felesleges szervek fenntartását?

A Vajdaság élén áll a vajda, mellette a központi kormányzat képviselője, a kormányzói helytartó, aki egyszersmind Ungvár törvényhatósági jogú város főispánja. Kifogás alá esik az, hogy a Vajdaság, mint a vármegyénél magasabb fokú önkormányzati egység élén kétféle szerv álljon. Az pedig, hogy a helytartó, — amint ezt a javaslat kimondja, — magyar zászlósúr is legyen, ellentmondás. Az országzászlós sui generis méltóság s mint ilyen, nem alapulhat helyettesi jellegen, származékos jogkörön. Bölöny szerint a vajdát az államfő hármasként jelölése alapján a vajdasági tanácsnak kellene választania s a belügyi tárca keretében állam-

titkári rang illethetné meg, a helytartói intézményt pedig el kell törölni.

Végül a javaslat a rutén nyelv érvényesülését még két helyen biztosítja, A Vajdaság területén működő bíróságoknál rutén nyelvű tanácsokat kell felállítani, a kir. Kúrián és Közigazgatási Bíróságon pedig rutén előadók alkalmazandók. A rutén nyelv és irodalom részére egyetemi tanszéket kell szervezni. Arról már nem szól a javaslat, hogy melyik egyetemen állítsák fel a rutén tanszéket, azonban földrajzig szempontból a legmegfelelőbbnek a debreceni kínálkozik.

Kárpátalja autonómiájáról testvérintézetünk, a Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet is készített javaslatot. Ez a tervezet az eddig körvonalazottaknál szélesebb hatósugarú jogokat kívánna biztosítani s a területi autonómia kidomborításával nyomatékosan hangsúlyozza Kárpátalja tartományi jellegét.

Mindeme, még jogszabállyá nem erősödött elgondolások vizsgálata azt mutatja, hogy Kárpátalja jogállásának kikristályosodása a mai rendkívüli viszonyok között alakulóban van. A szempontok még tisztázódnak s a múlt szemlélete, a nemrég lepergett események tanulságul és figyelmeztetésül szolgálhatnak. Az ősi magyar hagyományokat feltétlenül tisztelő, de a való életet is jól ismerő és nemcsak elvek kifinomítására, de eredmény elérésére is törekvő törvényhozó meg fogja találni az utat, hogy a helyes nyomon elindulva, Magyarország „gens fidelissima“-jának jövőjét biztosítsa.

Kari János